

HATIKASSA

SUOMESSA II

**TILANNEKUVA LASTENSUOJELUN
SIJAISHUOLTOPAIKOISTA KADONNEISTA LAPSISTA
JA KANSALLISET TOIMENPIDE-EHDOTUKSET**

Minna Minkkinen & Onni Westlund

Pesäpuu on lastensuojelun kehittämissyhteisö, jonka tehtävänä on lisätä lasten ja heidän läheistensä hyvinvointia lastensuojelussa. Toimintamme perustuu vahvaan kumppanuuteen ja tuotamme lasten ja nuorten omiin kokemuksiin perustuvia ja kehittämistyössä syntyviä toimintamalleja, tietoa, materiaaleja ja koulutuksia. Pesäpuun materiaalit tunnistaa rekisteröidystä tavaramerkistä LUPAUS LAPSELLE®.

Toimintamme on yleishyödyllistä.

Copyright © 2024 Pesäpuu ry
All rights reserved

Pesäpuu ry, Hatkassa Suomessa II – Tilannekuva lastensuojelun sijaishuolto-
paikoista kadonneista lapsista ja kansalliset toimenpide-ehdotukset

Toimitus: Minna Minkkinen & Onni Westlund
Lintukuvitukset: Tiina Kivinen
Grafikat ja taitto: Marianne Kiesi / N.KOO Studio
Kustantaja: Pesäpuu ry

ISBN 978-952-7208-90-8

www.pesapuu.fi

LASTENSUOJELUN
KEHITTÄMISYHTEISÖ

SISÄLLYS

JOHDANTO	4
STIGMA	5
HATKAAMISEN MÄÄRÄT JA KESTOT	6
MIKSI NUORET HATKAAVAT?	8
MITÄ HATKAN AIKANA TAPAHTUU?	10
MITÄ HATKAN JÄLKEEN TAPAHTUU?	12
 TOIMENPIDE-EHDOTUKSET	 14
Lainsäädäntö	15
Ohjaus	16
Valvonta	18
Tiedonhallinta	19
 LOPUKSI	 20

JOHDANTO

Suomessa tapahtuu vuosittain tuhansia yksittäisiä hatkoja, jotka kestävät joistakin tunteista useisiin kuukausiin. Hatkaaminen voi olla hengenvaarallista, ja kadoksissa ollessaan lapsi altistuu monenlaisille riskeille: väkivallalle, rikollisuudelle, pahantahtoisten aikuisten kohtaamiselle sekä perustarpeiden laiminlyönnille. Suomalaisen yhteiskunnan pitää onnistua paremmin näiden lasten suojelemisessa tulevaisuudessa.

Tapamme ajatella itsestämme, muista ja yhteiskunnasta ympärillämme vaikuttaa kaikkeen toimintaamme. Siksi aloitamme tämän julkaisun luvulla stigmasta ja kielteisestä tavasta ajatella, sijaishuollossa asuvista ja sieltä kadoksissa olevista lapsista.

Tämän jälkeen käymme julkaisussa läpi hyvin tiivistetysti tilannekuvan hatkaamisesta; mitä Suomessa tiedetään hatkaamisen määrästä ja kestoista, miksi lapset hatkaavat ja mitä heille hatkoilla ja niiden jälkeen tapahtuu.

Julkaisussa tilannekuvan jälkeen esittelemämme toimenpide-ehdotukset perustuvat viime vuosien aikana julkaistuihin raportteihin, selvityksiin, opinnäytteisiin ja tutkimuksiin, kohtaamisiin satojen hatkaamista kohdanneiden ihmisten kanssa ja Hatkassa-hankkeen asiantuntijatyöhön ilmiön parissa.

Toimenpide-ehdotukset jakaantuvat neljään kokonaisuuteen, joita ovat lainsäädäntö, ohjaus, valvonta ja tiedonhallinta.

**"Se on erilainen ääni. Se huuto, joka lähtee äidistä,
jonka lapsi on hävinnyt ja hengenvaarassa."**

– Väsymyksestä ja pelosta sekaisin

STIGMA

Lastensuojelun sijaishuoltopaikasta kadoksissa eli hatkassa olevat lapset kohtaavat stigmatisointia. Stigmalla tarkoitetaan kielteistä mielikuvaa, joka ilmenee ennakkoluuloina, syyllistämisenä ja syrjivänä kohteluna. Stigma on johtanut ajatteluun, joka on hämärtynyt ymmärrystä siitä, että hatkaamisessa on kyse sijaishuoltopaikasta kadonneista lapsista, jotka ovat todennäköisesti vaarassa ja erityisen suojelun tarpeessa. Sijaishuoltopaikasta kadonneiden lasten kohtaama stigma johtaa suoraan lasten kärsimyksen lisääntymiseen.

Hatkassa olevien lasten kohtaama stigma näkyy yksilöiden tavassa toimia, mutta ennen kaikkea se näkyy yhteisöjen ja yhteiskunnan tavassa ohjata ja säädellä siihen liittyvää toimintaa. Stigma näkyy esimerkiksi haluttomuutena nähdä hatkassa olevat lapset kadonneina henkilöinä, lapsen edun ensisijaisuuden ohittamisena ja haluna rangaista hatkassa olleita lapsia (Isoniemi 2023; Haapala, Kaijanen, Minkkinen & Westlund 2023).

Stigmaa ylläpitää omalta osaltaan media ja hatkaamisesta käytetty kieli (Rantavuo 2024). Stigman taustalla on tunnistettavissa inhimillisiä syitä, mutta myös vanhentuneita kasvatus- ja kuritusasenteita. Keskeisimpinä syinä kielteisten suhtautumisen taustalla pidetään ammattilaisten epäonnistumisen ja turhautumisen kokemuksia, hatkassa olevien lasten näkeminen jonain muuna kuin kadoksissa ja vaarassa olevina lapsina sekä uskomus siitä, että lapset eivät muuta käyttäytymistään ja heidän auttamisekseen ei ole keinoja (Radar 2021).

Sijaishuollosta kadonneiden lasten oikeuksien ja hyvinvoinnin toteutuminen vaatii muun muassa rakenteellisia muutoksia lainsäädännössä, ohjauksessa, valvonnassa ja tiedonhallinnassa. Kuitenkin vähintään yhtä kipeästi tarvitaan muutosta tavassa, jolla ajattelemme hatkassa olevista lapsista. Jatkossa hatkassa olevat lapset tuleekin nähdä sijaishuoltopaikasta kadonneina lapsina, joita meidän aikuisten tulee suojella kaikin käytettävissä olevin keinoin.

HATKAAMISEN MÄÄRÄT JA KESTOT

Suomessa on vuosittain tuhansia yksittäisiä hatkoja, joiden kestot vaihtelevat tunteista useisiin kuukausiin ja jopa vuosiin. Yksittäisten hatkojen määristä, hatkassa olleista lapsista ja hatkojen kestoista saadaan nykyisellään tietoa poliisin rekistereistä. Hatkaamisen todellinen määrä ei kuitenkaan tule koskaan poliisin tietoon, ja poliisin rekistereihin liittyy lukuisia ongelmia. Esitetyt luvut hatkaamisen määristä ja kestoista ovatkin siis parhaita arvioita todellisuudesta. (Isoniemi 2019; 2024.)

Tarkempaa tietoa sijaishuoltopaikasta kadonneiden lasten määristä ja kadoksissa olemisen kestoista ei ole saatavilla vuoden 2020 (kuva 1, kuvio 2) jälkeen. Tarkemmat tiedot vaatisivat tietojen manuaalista poimintaa poliisin rekistereistä (Isoniemi 2023). Arvion mukaan hatkaamisen määrissä ja kestoissa ei ole kuitenkaan tapahtunut merkittäviä muutoksia vuoden 2020 jälkeen (Haapala ym. 2023).

Kuva 1. Sijaishuollossa asuneiden lasten ja hatkojen määrät vuonna 2020. (THL 2020; Isoniemi 2023)

**Lastensuojelun sijaishuollossa
asuneet lapset**

19 086

**Lastensuojelulaitoksissa
asuneet lapset**

8015

**Lastensuojelulaitoksissa
asuneet 13-17-vuotiaat lapset**

5315

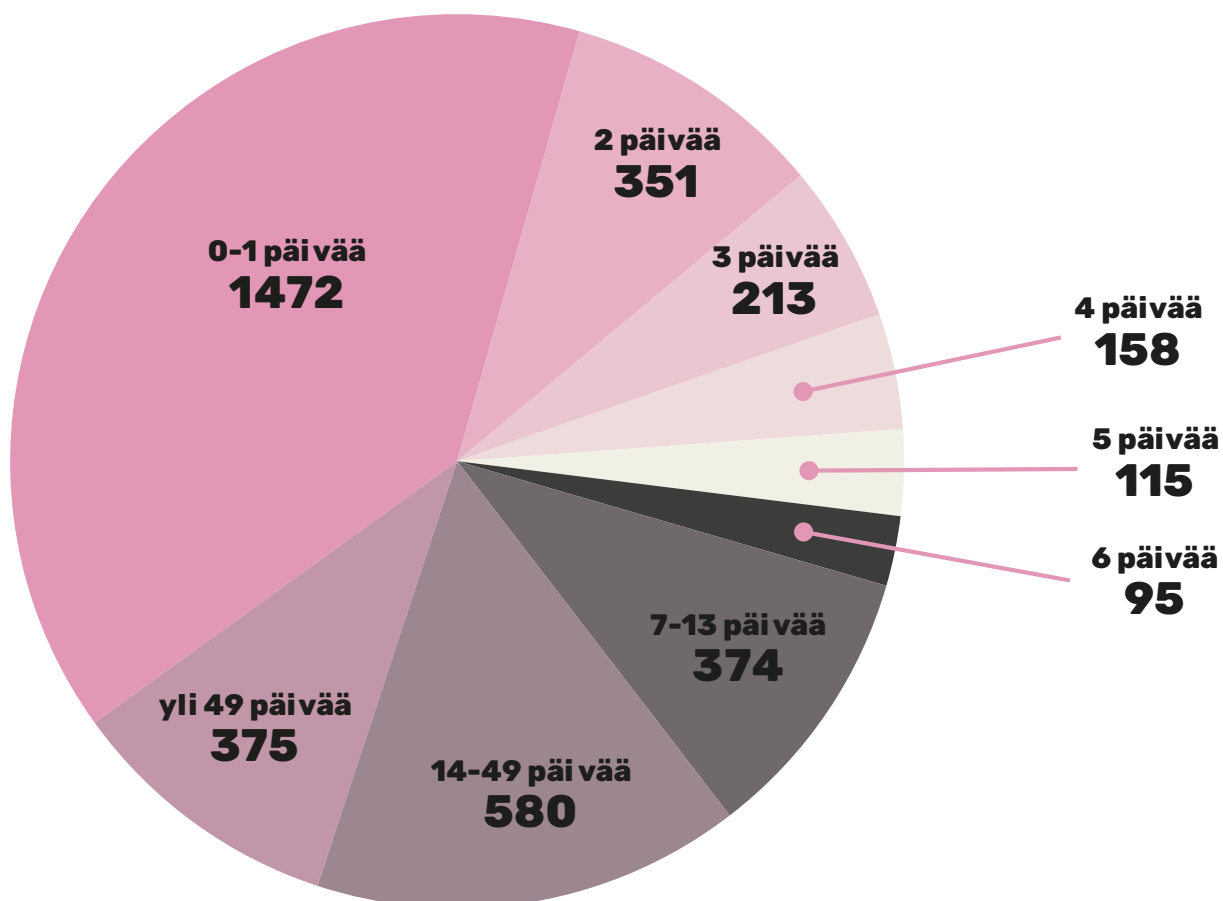
**Lastensuojelulaitoksista
kadoksissa olleet lapset**

1571

**Yksittäiset katoamiset
lastensuojelulaitoksista**

3733

Kuvio 2. Vuoden 2020 hatkojen kestot (Isoniemi 2023).

Vuonna 2020 reilu yksi kolmannes hatkoista kesti 0-1 päivää, toinen hieman vajaa kolmannes hatkoista kesti 2-6 päivää ja reilu kolmannes kesti yli viikon. Vuonna 2020 yli 1 300 yksittäisessä tilanteessa lapsi oli kadoksissa sijaishuoltopaikasta yli viikon ajan. (Isoniemi 2023.)

”Hatkoilla sain juuri sitä, mitä hakemaan lähdinkin. Mukaani tarttui kuitenkin myös paljon pahaa. Sellaista odottamatonta, salakavalaa pahaa, jota en lakkaa kantamasta ehkä koskaan. Aikuisuuden myötä taakka painaa jopa enemmän kuin ennen.

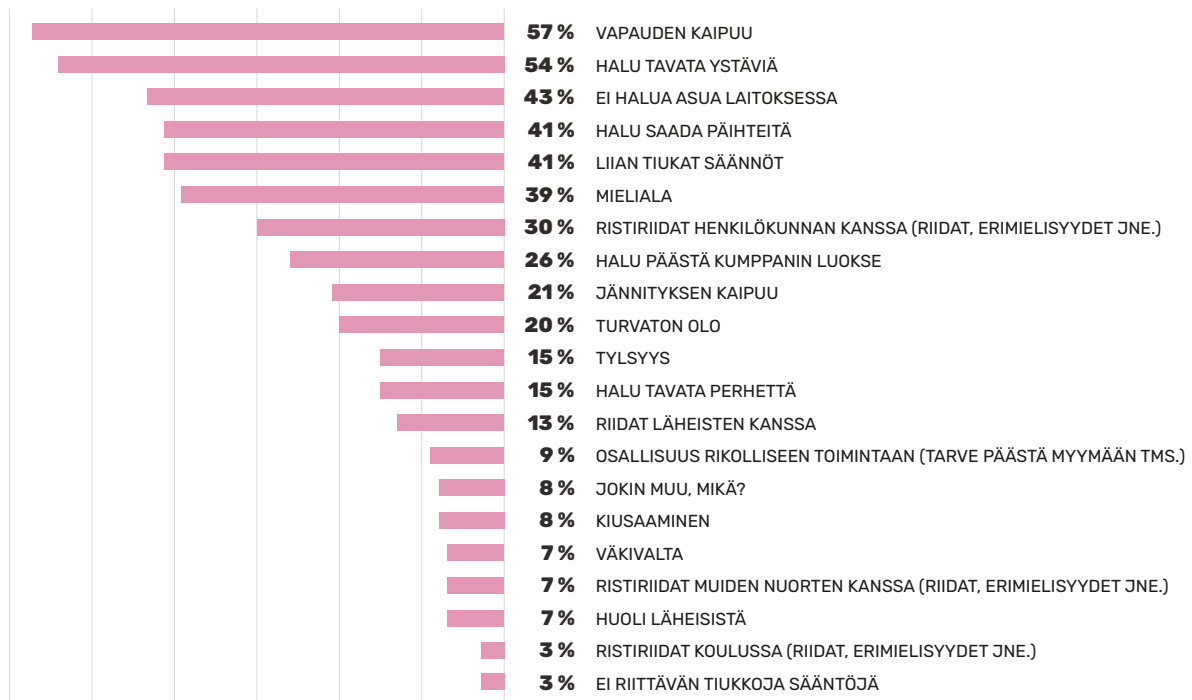
Turvallisesta nykyisyydestä menneisyyden katselu kauhistuttaa ja tajuan hyvin kirkkaasti, kuinka hatkassa järjellä pelataan jonkin matkaa, mutta loppu onkin tuurista kiinni. Kokemuksella sanon siis, että hatkaaminen on kuin venäläinen ruletti. Voit selvitä, olla selviämättä, tai jopa kuolla.”

-Omien siipien kokeilija

MIKSI NUORET HATKAAVAT?

Hatkaamisen syyt ovat moninaisia ja yhteen kietoutuneita. Hatkaamisen taustalla vaikuttavien tekijöiden tulkinnassa tarvitaan herkkyyttä, sillä yksittäiset syyt ovat harvoin irrallaan muista tekijöistä. Yksittäisten syiden nimeämisen lisäksi pitää pyrkiä ymmärtämään niiden muodostamaa kokonaisuutta ja sitä, mitkä tekijät yhdessä työntävät ja vetävät nuorta pois sijaishuoltopaikasta.

Kuvio 3. Hatkaamisen syyt nuorten mukaan (N = 325) (Haapala ym. 2023).

Nuoret kuvaavat vapauden kaipuun ja ystävien tapaamisen tärkeimmiksi syiksi hatkaamiselle. Noin 40 prosenttia kertoo syiksi haluttomuuden asua laitoksessa, päihteiden saamisen, tiukat säännöt ja mielialaan liittyvät tekijät. Liian monen nuoren mukaan hatkaamisen taustalla ovat myös turvattomuuden tunne, kiusaaminen ja väkivalta.

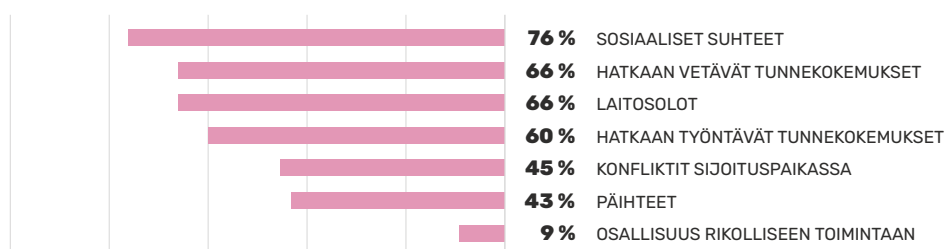
”Suljetussa laitoksessa nuoret ei saanut puhua keskenään ilman ohjaajaa paikalla. Alettiin tekemään pakenemissuunnitelmaa vaihtelemalla paperilappuja piilottamalla ne aina tyttöjen vessaan, mistä toinen aina haki sen. Minea oli piirtänyt mulle kartan missä laitos sijaitsi ja mistä pääsisin juoksemaan metrolle.

En tiennyt missä laitos sijaitsi, koska minut tuotiin sinne autolla ja olin päässyt vain pari kertaa ulos kahden ohjaajan kanssa. Päälle oli puettu kolmet housut, kaksi t-paitaa, kaksi hupparia, monet sukat ja alusvaatteet päällekkäin.”

-Sekasin

Yksittäisiä hatkaamisen syitä luokittelemalla voidaan muodostaa laajempia kokonaisuuksia kuvaamaan hatkaamisen taustalla vaikuttavia tekijöitä. Hatkaamisen syyt voidaan jakaa karkeasti hatkaamisen vetovoimatekijöihin sekä sijaishuoltopaikasta pois ajaviin tekijöihin. Kynnys hatkaamiselle on korkein, kun samaan aikaan toiset syyt työntävät pois sijaishuoltopaikasta ja toiset vetävät kohti maailmaa sijaishuoltopaikan ulkopuolella.

Kuvio 4. Nuorten mainitsemien hatkaan vetävien ja työntävien syiden osuudet (N = 253) (Kekkonen & Pekkarinen 2024).

Hatkaamisella tavoiteltavia eli hatkaan vetäviä asioita ovat sosiaaliset suhteet (kuten halu tavata ystäviä, perhettä tai kumppania, huoli läheisistä ja riidat heidän kanssaan), hatkaan vetävät tunnekokemukset (vapauden ja jännityksen kaipuu), osallisuus rikolliseen toimintaan (tarve myydä tai välittää päihteitä, ansaita rahaa tai maksaa velkoja) ja päihteet (halu saada päihteitä).

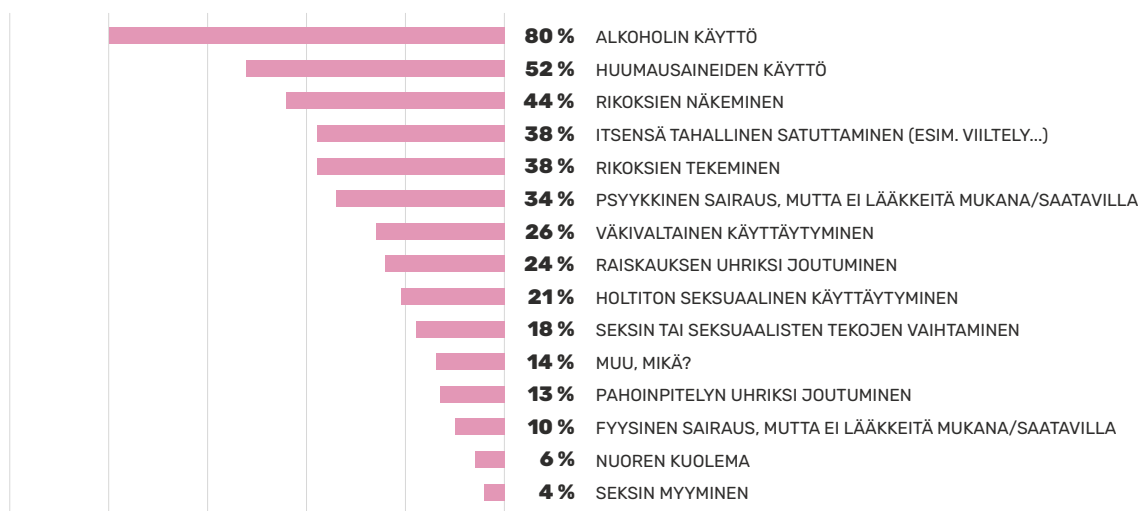
Hatkaamisella välteltäviä eli hatkaan työntäviä asioita ovat konfliktit sijaishuoltopaikassa (ristiriidat henkilökunnan, muiden nuorten tai koulun kanssa, kiusaaminen ja väkivalta), hatkaan työntävät tunnekokemukset (turvattomuus, tylsyys ja mieliala) sekä laitosolot (liian tiukat tai liian löysät säännöt, haluttomuus asua laitoksessa). (Kekkonen & Pekkarinen 2024.)

MITÄ HATKAN AIKANA TAPAHTUU?

Hatkaaminen on pahimmillaan hengenvaarallista (EOAK/487/2023). Sijaishuoltopaikasta kadoksissa ollessaan lapset ovat alttiita kohtaamaan niin väkivaltaa, rikollisuutta ja pahantahtoisia aikuisia kuin perustarpeiden laiminlyöntiä ja luonnonvoimien armoilla olemista. Hatkaaminen vaikuttaa aina myös sijaishuoltopaikasta kadonnutta laajempaan verkostoon, kuten lapsen läheisiin, sijaishuoltopaikan muihin lapsiin ja useisiin ammattilaisiin.

Kuvio 5. Hatkassa olemisen aikana tapahtuneita asioita nuorten mukaan (N = 277) Haapala ym. 2023).

Haapalan ym. (2023) selvityksen mukaan suurin osa nuorista käytti alkoholia hatkan aikana, ja yli puolet kertoi käyttäneensä huumeaineita. Lähes puolet olivat nähneet rikoksia hatkan aikana. Yli kolmanneksella nuorista oli kokemusta itsensä tahallista satuttamisesta, rikosten tekemisestä ja psyykkisestä sairaudesta ilman mukana olevaa lääkitystä. Neljännes lapsista oli raiskattu sijaishuoltopaikasta kadoksissa olemisen aikana. Nuoret nostivat esiin myös kokemuksia, joita ei ollut ennalta määritellyssä listauksessa, kuten seksuaalinen hyväksikäyttö, yleinen turvattomuus, ahdistus, hypotermia, paleltumat, henkilökohtaisen hygienian laiminlyönti, riidat läheisten kanssa, yöpymiset tuntemattomien luona, yliannostukset ja tapaturmat. (Haapala ym. 2023.)

”Mua oikeastaan pelotti eka se hatkaaminen, mitä seurauksia tulisi ja mitä jos mulla puhkeaisi psykoottinen kohtaus. Alun pelon jälkeen tajusin, kuinka hauskaa se oli. Olin ollut lvr:ssä monta kuukautta ja tää oli eka kerta, kun pääsin ulos.

Näin aikuisena tajuan, kuinka vaarallista se oli mulle. Mulla on ykköstyypin diabetes eikä tietenkään ollut verensokerimittareita tai insuliineja mukana. Olin myös hirveän nuori, 14-vuotias. Löydettiin kaverin kanssa muutama keski-ikäinen juoppo, jotka tarjos meille alkoholia ja tupakkaa.”

-Yksin

Kuvio 6. Hatkassa tapahtuneita asioita nuorten mukaan (N=277) (Haapala ym. 2023).

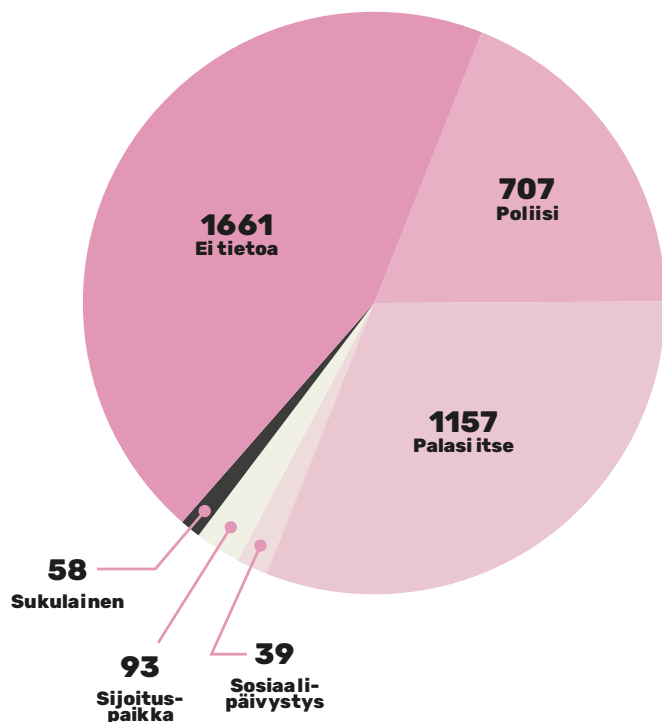
Noin kolmannes pelkäsi turvallisuutensa puolesta tai koki painostusta toimintaan, johon ei halunnut osallistua hatkan aikana. Yli 20 prosenttia nuorista oli kokenut uhkailua: heitä oli kehoitettu olemaan kertomatta hatkan aikaisista tapahtumista tai he olivat yöpyneet henkilöillä, jotka uhkasivat heitä. Yli 10 prosenttia oli kohdannut väkivaltaa, pelännyt läheistensä turvallisuuden puolesta tai joutunut hyväksikäytön kohteeksi yöpaikan puuttumisen vuoksi.

Yhteiskunnassa on aikuisia, jotka kohdentavat toimintaansa juuri sijaishuollossa asuviin lapsiin ja sijaishuoltopaikoista kadoksissa oleviin lapsiin (Haapala ym. 2023). Sijaishuoltopaikasta kadoksissa olevat lapset ovat korostuneessa riskissä altistua ihmiskaupalle ja sen kaltaiselle hyväksikäytölle. Riskiä ihmiskaupan ja sen lähirikosten uhriksi joutumiselle lisäävät esimerkiksi sijaishuoltopaikasta katoamisten lukumäärä, raiskauksen uhriksi joutuminen, tuntemattoman tai vieraan luona majoittuminen ja kauaksi syntymäperheestä sijoittaminen. (Kekkonen & Pekkarinen 2024.)

MITÄ HATKAN JÄLKEEN TAPAHTUU?

Sijaishuoltopaikasta kadonneet lapset voivat tulla löydettyiksi ja palata tai tulla palautetuiksi sijaishuoltopaikkaan erilaisin tavoin. Sijaishuoltopaikka on vastuussa lasten etsinnästä ja takaisin sijaishuoltopaikkaan saamisesta. Sijaishuoltopaikkaan palaamisen jälkeiset toimet voivat joko auttaa lasta kiinnittymään sijaishuoltopaikkaan tai työntää nuorta uudelleen hatkaan.

Kuvio 7. Sijaishuoltopaikasta kadoksissa olemisen päättymistapa vuonna 2020 (Isoniemi 2023).

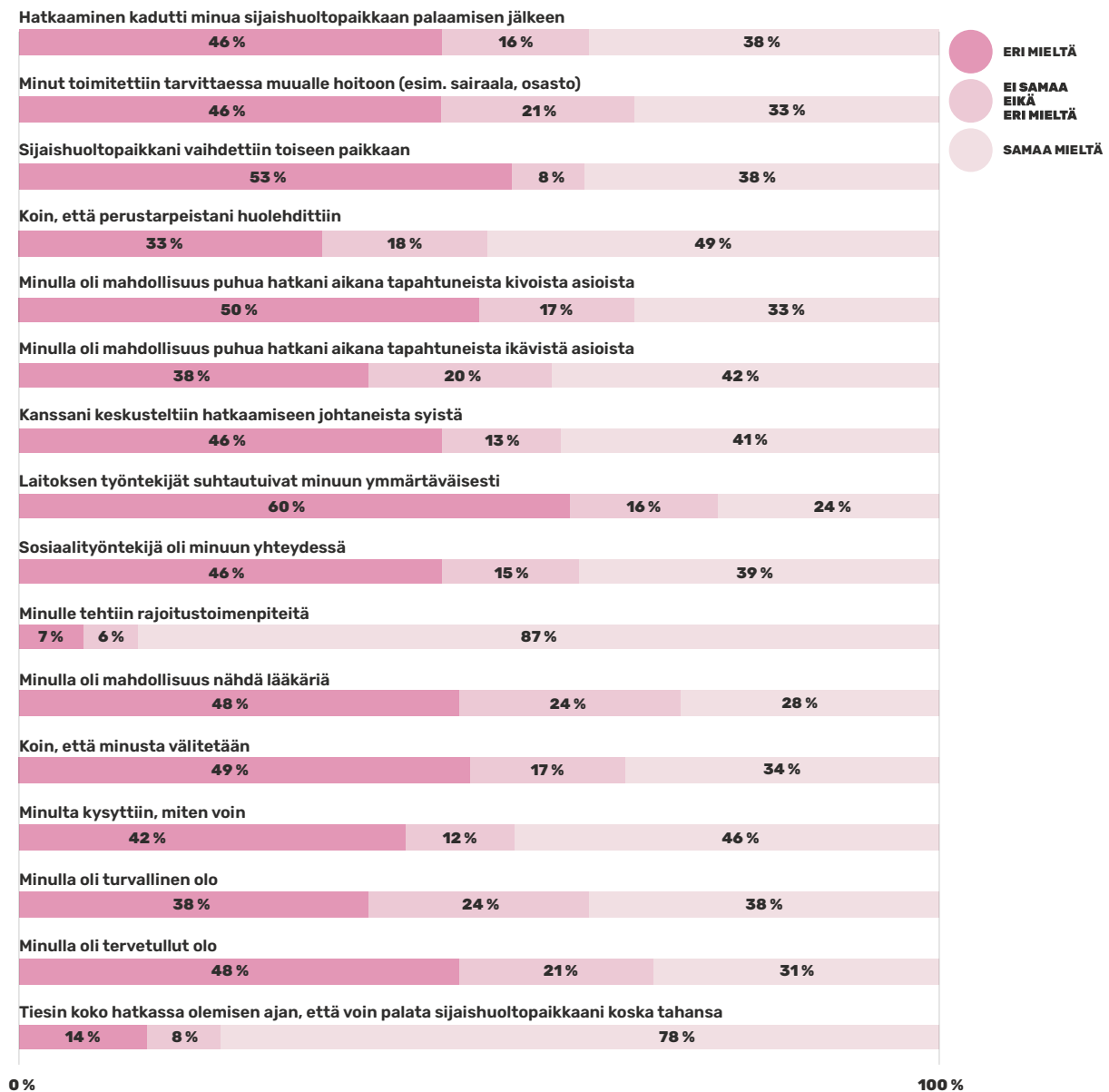
Noin kolmanneksessa hatkoista lapsi on palannut itse sijaishuoltopaikkaan tai kotiinsa ja 19 prosentissa tapauksista poliisi on löytänyt lapsen. Sijaishuoltopaikan, lapsen sukulaisten ja sosiaalipäivystyksen osuus lapsen löytämisessä on vain joitakin prosentteja. Lähes puolessa tapauksista ei tiedetä, miten sijaishuoltopaikasta kadoksissa ollut lapsi on löydetty tai palannut sijaishuoltopaikkaan. (Isoniemi 2023.)

Omaohjaajani sanoi hatkareissujeni jälkeen olleensa sydän syrjällään ja pelkäsi, etten tule takaisin. Siitä ymmärsin, että minusta todella välitetään, eikä se ollut "ihan sama vaikka olisin kuollut", niin kuin itse ajattelin. Vaikka toimenpiteet (LVR, YPR, ratsaaminen) hatkojen jälkeen eivät olleet mieluisia minulle tai työntekijöille, hatkojen jälkeen usein omaohjaajani sanoi, että kiitos kun tulit takaisin ja halasi. Se toi minulle turvan tunnetta.

-Keinoton

Hatkatilanne ei pääty vielä silloin, kun nuori palaa sijaishuoltopaikkaan. Välittömästi nuoren löytymisen tai sijaishuoltopaikkaan palaamisen jälkeen tulee varmistaa nuoren terveydentila ja huolehtia perustarpeista. Myöhemmin tulee selvittää hatkaamisen taustalla vaikuttaneita syitä ja motivaatioita sekä pohtia ja toimeenpanna keinoja vastata niihin turvallisemmalla tavalla.

Kuvio 8. Hatkaamisen jälkeinen toiminta nuorten kuvaamana (N = 277) (Haapala ym. 2023).

Haapalan ym. (2023) selvityksen mukaan yli kolmannes nuorista katui hatkaamista palattuaan sijaishuoltopaikkaan, ja yli kolmannes mainitsi, että heidän sijaishuoltopaikkansa vaihdettiin hatkaamisen jälkeen. Hieman alle puolet nuorista koki, että heidän perustarpeistaan huolehdittiin paluun jälkeen. Melkein puolet nuorista oli eri mieltä selvityksen väittämän kanssa siitä, että heidän kanssaan keskusteltiin hatkaamisen syistä, ja 60 prosenttia oli eri mieltä siitä, että laitoksen työntekijät suhtautuivat heihin ymmärtäväisesti. Nuorista 87 prosentille tehtiin rajoitustoimenpiteitä paluun jälkeen, ja alle kolmanneksella oli mahdollisuus nähdä lääkäri. Melkein puolet nuorista kertoi, että heiltä kysyttiin, miten he voivat, mutta vain 38 prosenttia koki olonsa turvallisiksi ja 31 prosenttia tervetulleeksi paluun jälkeen.

TOIMENPIDE-EHDOTUKSET

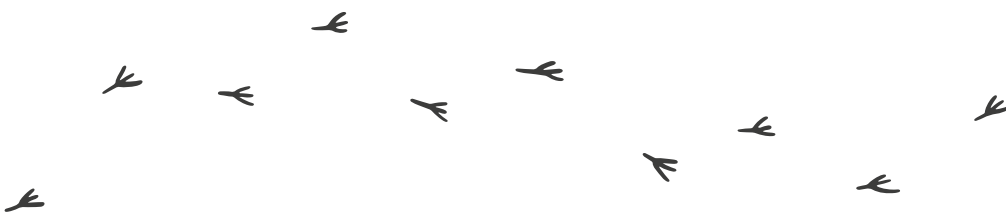
Hatkaamista koskevien tutkimusten ja selvitysten valossa on selvää, että tilanne ei voi jatkua nykyisellään. Suomalaisen yhteiskunnan, palvelujärjestelmän ja aikuisten on onnistuttava paremmin lasten suojelemissa. Tulevaisuudessa pitää pystyä vähentämään sijaishuoltopaikasta kadoksissa olevien lasten ja yksittäisten katoamiskertojen määriä. Samaan aikaan pitää saada lyhennettyä kadoksissa olemisen kestoja ja vähentää hatkaamisesta syntyviä haittoja.

Hatkaamiseen voidaan vaikuttaa niin yleisesti lastensuojelun tilannetta parantavilla kuin suoraan hatkaamista koskevilla toimenpiteillä. Toimenpiteet hatkaamisen vähentämiseksi voivat olla hyvin erilaisia. Esimerkiksi lastensuojelulaitosten työntekijöiden työhyvinvointiin panostaminen vähentää hatkaamista ja saa aikaan lukuisia muita hyötyjä, ja lasten etsintään kehitetty toimintamalli auttaa löytämään lapsia tehokkaammin.

Tulevaisuudessa hatkaamisen ennaltaehkäisyyn tarvitaan useita samanaikaisia toimenpiteitä, joilla vaikutetaan ihmisten käyttäytymiseen ja ajattelutapoihin sekä toimintaa ohjaaviin rakenteisiin. Erilaisia ehdotuksia hatkaamiseen vaikuttamiseksi on tehty lukuisia aiemminkin, mutta vain pieni osa niistä on edennyt käytäntöön saakka. (Esim. Lehtonen & Telén 2013; Isoniemi 2019; 2023; Haapala ym. 2023; Kekkonen & Pekkarinen 2024.)

Tässä julkaisussa esitettävissä toimenpide-ehdotuksissa keskitytään ensisijaisesti rakenteellisiin muutoksiin, joiden tavoitteena on varmistaa lastensuojelun sijaishuollossa asuvien lasten parempi suojeleminen. Ehdotetut rakenteelliset muutokset tukevat toteutuessaan uudenlaisia tapoja ajatella ja toimia hatkaamiseen liittyen. Ehdotuksissa keskitytään erityisesti suoraan hatkaamista koskeviin kysymyksiin, eikä laajasti koko lastensuojeluun.

Tässä julkaisussa ehdotusten ulkopuolelle on jätetty lastensuojelun sisällöllisen kehittämisen lisäksi muun muassa sosiaalityöntekijöiden ja lastensuojelulaitosten työntekijöiden vaihtuvuuden pysäyttäminen, puutteet muiden sosiaali- ja terveystalveluiden saatavuudessa ja muut laajat yhteiskunnalliset kysymykset, jotka kuitenkin kytkeytyvät myös hatkaamiseen ja sen vähentämiseen.

LAINSÄÄDÄNTÖ

Hatkaamista ja siihen sovellettavaa lainsäädäntöä koskevat haasteet liittyvät erityisesti nykyisen lainsäädännön tulkintaan ja toimeenpanoon. Nykyisen lastensuojelulain soveltamisen hankaluutta on pidetty yhtenä perusteena sen kokonaisvaltaisen uudistamisen tarpeelle (Lapsiasiavaltuutetun kertomus eduskunnalle 2022).

Käytännössä lastensuojelulain mukaisten rajoitustoimenpiteiden soveltamiseen tuntuu liittyvän paljon epäselvyyksiä. Hatkaamisen ehkäisemiseksi on toistuvasti toivottu sellaisia rajoittamiseen liittyviä keinoja, jotka olisivat jo nykyllä lainsäädännössä täysin mahdollisia. (Haapala ym. 2023.) Rajoitustoimenpiteiden kirjon ja määrän lisäämisellä hatkaamista ei pystytä poistamaan eikä luotettavasti varmistamaan sijaishuollossa asuvien lasten hyvinvointia (Niemi & Juuriala 2024). Rajoitustoimenpiteitä tulee jatkossakin uskaltaa käyttää tarpeenmukaisesti, perustellusti ja tarkkarajaisesti siten, että myös lapset ymmärtävät niiden tarkoituksen (Haapala ym. 2023; Utriainen & Eriksson 2023).

Poliisilla olisi huomattavasti nykykäytäntöä laajemmat lainsäädännön mahdollistamat oikeudet toimia lastensuojelun kumppanina sijaishuollosta kadonneiden lasten etsinnässä ja takaisin sijaishuoltopaikkaan saattamisessa. Poliisi on kuitenkin itse rajannut näitä mahdollisuuksia erillisillä ohjeistuksilla ja lainsäädännön tulkinnoilla. Poliisin tulkinnat ja ohjeistukset hatkaamista koskien ovat ristiriidassa mm. poliisin muiden ohjeistusten, lapsen edun ja poliisilain kanssa. (Isoniemi 2023.)

Keskeinen lainsäädännön ja käytännön toiminnan ongelmakohta on yhteistyön haasteet lastensuojelulaitosten, lastensuojelun sosiaalityön, sosiaali- ja kriisipäivystysten, hätäkeskuslaitoksen ja poliisin välillä. Lakien tulkintaa ja yhteen sovittamista ei käytännössä johda ja ohjaa kukaan niin, että yhteistyö eri toimijoiden välillä toimisi. Liian monen toimijan mukana olo johtaa vastuiden siirtelyyn, vaihteleviin käytäntöihin ja lapsen edun kannalta kestävämpiin tilanteisiin. (Haapala ym. 2023; Isoniemi 2023.)

Lainsäädäntöä halutaan uudistaa tilanteessa, jossa ei ole tosiasiaa tietoa siitä, miten ja minkälaisia tuloksia nykyisellä lainsäädännöllä olisi mahdollista saavuttaa, jos sitä toimeenpantaisiin lain edellyttämällä ja velvoittamalla tavalla. Lainsäädännöllisiä uudistamistarpeita on tästä huolimatta tunnistettu ja niitä on perusteltu tehdä (esim. Haapala ym. 2023; Isoniemi 2023; Kekkonen & Pekkarinen 2024).

TOIMENPIDE-EHDOTUKSET LAINSÄÄDÄNNÖN KEHITTÄMISEKSI

- » **Lastensuojelulainsäädännössä** tulee jatkossa puhua sijaishuoltopaikasta luvatta poistuneiden lasten sijaan sijaishuoltopaikasta kadonneista lapsista tai sijaishuoltopaikasta kadoksissa olevista lapsista.
- » **Lastensuojelulainsäädäntöön** tulee nykyistä lakia tarkemmin määritellä, mitä sijaishuoltopaikasta kadonneella lapsella tarkoitetaan.
- » **Lastensuojelulaitosten** työntekijöille tulee säätää mahdollisuus toimia suoraan yhteistyössä poliisin kanssa, ilman lastensuojelun sosiaalityötä, sosiaali- ja kriisipäivystystä tai hätäkeskusta, sijaishuoltopaikasta kadonneen lapsen etsimiseksi ja takaisin sijaishuoltopaikkaan saattamiseksi.
- » **Sijaishuoltopaikasta** kadonneita lapsia tulee jatkossa pitää poliisissa poliisilain tarkoittamina kadonneina henkilöinä.
- » **Lainsäädännön** tulkinnassa tulee jatkossa kiinnittää erityistä huomiota siihen, että siinä noudatetaan lapsen edun ensisijaisuutta.

OHJAUS

Eri toimijat tekevät hatkaamiseen vaikuttavaa ohjausta kansallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla. Kansallisella tasolla ohjaamiseen on pyritty esimerkiksi Sosiaali- ja terveysministeriön, Poliisihallituksen ja Hätäkeskuslaitoksen tekemällä virka-apuohjeistuksella (2022) ja poliisin omilla sisäisillä ohjeistuksilla (Isoniemi 2023). Hyvinvointialueilla ohjausta toteutetaan mm. kilpailutuksilla ja sisäisillä ohjeistuksilla. Sijaishuoltopaikoissa ohjataan erityisesti arjen työtä.

Kansallista Sosiaali- ja terveysministeriön, Poliisihallituksen ja Hätäkeskuslaitoksen ohjeistusta ei ole onnistuttu jalkauttamaan ja ottamaan käyttöön arjessa, eikä ohjeistus ole sisällöltään toimiva (Haapala ym. 2023; Isoniemi 2023; Kekkonen & Pekkarinen 2024). Kansallisen ohjeistuksen käyttöönottamista ja sen ohjausvaikutusta haastaa mm. eri toimijoiden rinnakkaiset ja päällekkäiset omat ohjeistukset. Niin yhteiseen ohjeistukseen kuin poliisin omiin ohjeistuksiinkin on myös tuotu elementtejä, jotka ovat lapsen edun ja oikeuksien vastaisia, kuten pakoilevan henkilön -käsite (Manelius 2024; Isoniemi 2023).

Hyvinvointialueilla ja sijaishuoltopaikoissa ohjaus vaihtelee. Käytössä on esimerkiksi palvelusta maksettavan hinnan alennukset lasten hatkojen pitkittyessä ja muut kilpailutusvaatimukset yksityisille yrityksille sekä erilaiset ohjeistukset mm. lastensuojelulaitoksille, lastensuojelun sosiaalityölle ja sosiaali- ja kriisipäivystyksille. Hatkaamista koskevaa ohjausta ei johdeta, sen vaikutuksia ei arvioida eikä sitä ole yhteensovitettu yhteistyön mahdollistamiseksi. Tämä johtaa käytännössä epäselvyyksiin, vastakkainasetteluihin ja vastuun siirtelyyn lasten sijaishuoltopaikoista katoamisten lisääntyessä ja pitkittyessä. (Haapala ym. 2023.) Kansallisen tason ohjausta kehittämällä voidaan vähentää tarvetta luoda alueellisia ja yksikkökohtaisia ohjeistuksia sekä vahvistaa yhdenvertaisuutta.

TOIMENPIDE-EHDOTUKSET OHJAUKSEN KEHITTÄMISEKSI

- » **Sosiaali- ja terveysministeriön** vastuulla olevaa lastensuojelun kansallisen tason ohjausta tulee kehittää ja sen ulottumista käytännön työhön parantaa.
- » **Lapsen** edun ja oikeuksien vastaisesta ohjauksesta esimerkiksi poliisissa tulee luopua.
- » **Eri toimijoiden** välistä ohjausta tulee kansallisesti ja hyvinvointialueilla johtaa ja yhteensovittaa niin, että ohjaus tukee yhteistyön tekemistä.
- » **Sijaishuoltopaikoissa** tehtävän ohjauksen tulee olla yhdenmukaista kansallisen ja alueellisen ohjauksen kanssa.
- » **Poliisin** toimintaa tulee ohjata tehokkaaseen puuttumiseen lasten hatkaan houkutteluun, hatkassa olevien lasten hyväksikäyttöön, kaltoinkohteluun ja ihmiskauppaan syyllistyvien ihmisten kiinni saamiseksi.
- » **Taloudellisia** sekä kilpailutusten ja esimerkiksi asiakastietojärjestelmien ohjausvaikutuksia suhteessa sijaishuoltopaikasta kadonneisiin lapsiin tulee tulevaisuudessa selvittää.

VALVONTA

Hatkaamiseen liittyy sekä suoraan että välillisesti useita erilaisia valtaan, lainsäädäntöön ja sijais-huollossa asuvien lasten oikeusturvaan liittyviä kysymyksiä. Hatkaamiseen tuleekin kiinnittää huomiota kaikessa sijaishuoltoa koskevassa valvonnassa. Nykyisellään kaikkien valvontaa tekevien viranomaisten käytännöt suhteessa hatkaamiseen vaihtelevat. Hatkaamista ja siihen liittyviä käytänteitä voidaan selvittää tai olla selvittämättä, mutta se ei ole systemaattisesti osa kaikkien viranomaisten toimintaa.

Hatkaamisen huomioon ottavaa valvontaa tarvitaan sijaishuollossa asuvien lasten ja siellä työskentelevien työntekijöiden oikeuksien toteutumisen varmistamiseksi. Hatkaamisen taustalla on joidenkin lasten kohdalla lasten lastensuojelulaitoksessa kokemaa turvattomuutta, kaltoinkoh-telua ja väkivaltaa. Kaikissa lastensuojelulaitoksissa ei myöskään etsitä kadoksissa olevia lapsia lain edellyttämällä tavalla. (Haapala ym. 2023.) Esiin on noussut myös yksittäisiä esimerkkejä siitä, että työntekijöitä on ohjeistettu ja painostettu toimimaan lain vastaisella tavalla mm. lapsen kuljettamiseen liittyen.

TOIMENPIDE-EHDOTUKSET VALVONNAN KEHITTÄMISEKSI

- » **Kaikkien** valvontaa tekevien toimijoiden tulee kiinnittää hatkaamiseen huomiota osana omaa valvontatehtäväänsä.
- » **Hatkaamisen** huomioivassa valvonnassa pitää selvittää, kuinka paljon lastensuojelulaitoksessa on hatkoja, kuinka pitkään ne kestävät ja minkälai-set ohjeistukset asianosaisilla toimijoilla on hatkaamiseen liittyen.
- » **Valvonnan osana** tulee pyrkiä selvittämään syitä sille, miksi lapset ovat hatkassa lastensuojelulaitoksesta. Erityisesti tulee kiinnittää huomiota siihen, mitä lapset itse kertovat hatkaamisen syistä.
- » **Valvonnassa täytyy** selvittää lastensuojelulaitoksen toimintakäytännöt lapsen ollessa hatkassa. Miten käytännössä järjestetään työaika sijaishuol-topaikasta kadoksissa olevan lapsen etsimiseksi, mitä etsintä pitää sisäl-lään ja miten turvataan muiden lastensuojelulaitoksen lasten hyvinvointi ja arjen toiminta?
- » **Valvovien viranomaisten** tulee jatkossa kiinnittää huomiota myös siihen, mitä sijaishuoltopaikassa tapahtuu nuoren palaamisen jälkeen. Erityistä huomiota tulee kiinnittää rajoitusten tarkoituksenmukaisuuteen, nuoren perustarpeiden ja -turvan toteutumiseen sekä hatkan mahdollisten syiden selvittämiseen lastensuojelulaitoksessa.

TIEDONHALLINTA

Hatkaamisesta kerättävä tieto on tällä hetkellä puutteellista. Hatkaamista koskevaa lastensuojelulaitoskohtaista, alueellista ja kansallista tietoa on saatavilla ainoastaan poliisin rekistereistä, jotka perustuvat virka-aputehtäviin ja etsintäkuulutuksiin. Osa hatkaamista koskevasta tiedosta jää kokonaan niiden ulkopuolelle. Poliisin rekisterit tyhjennetään kolmen ja viiden vuoden välein, joka haastaa tiedon kumuloitumista. Poliisin rekistereihin liittyy lukuisia muitakin puutteita, kuten vaihteleva ja puutteellinen kirjaaminen, kirjaamatta jättäminen ja kirjaukset väärin paikkoihin. (Isoniemi 2019; 2023.)

On ongelmallista, että näin merkittäväällä tavalla lasten elämää ja palvelujärjestelmää koskevasta ilmiöstä ei ole saatavilla luotettavasti edes perustietoja, kuten vuosittaisia hatkojen määriä, yksittäisiä hatkassa olleiden lasten määriä ja hatkojen kestoja. Ilman tietoa ilmiöstä on lähes mahdoton arvioida, miten erilaiset päätökset tai toimenpiteet vaikuttavat ilmiöön. (Haapala ym. 2023.)

TOIMENPIDE-EHDOTUKSET TIEDONHALLINNAN KEHITTÄMISEKSI

- » **Tulevaisuudessa** tietoon perustuvan toiminnan vahvistamiseksi tietoa hatkaamisesta pitää kerätä lastensuojelulaitoksittain, hyvinvointialueittain ja kansallisesti.
- » **Lastensuojelulaitosten** tulee jatkossa kirjata jokainen hatka tai sellaisen yritys Tämän lisäksi lastensuojelulaitosten tulee kirjata, kuinka monetta kertaa hatka tapahtui, kuinka pitkään hatka kesti, miten lapsi palasi takaisin sijaishuoltopaikkaan, minne lapsen hatka kohdentui ja irtisanottiinko lapsen laitospaikka hatkan seurauksena. Lastensuojelulaitosten tulee myös kirjata ylös kuvaus yksikön toimenpiteistä lapsen hatkan aikana.
- » **Lastensuojelulaitosten** kirjaama tieto tulee koota yhteen hyvinvointialueittain ja kansallisesti. Tilastoinnin pohjalta tulee suunnitella, toteuttaa ja arvioida toimintaa paikallisesti, alueellisesti ja kansallisesti.
- » **Hatkaamista** koskevan tiedon tilastointia ja tilastoinnin pohjalta tehtyjä toimenpiteitä tulee edelleen kehittää yhdessä yksiköiden, alueiden ja kansallisten toimijoiden yhteistyössä.

LOPUKSI

Tässä julkaisussa esitettyjen toimenpide-ehdotusten toteuttaminen vaatii työtä. Ehdotukset voivat herättää keskustelua ja vastustustakin, sillä kaikki eivät välttämättä pidä ehdotuksia riittävinä hatkaamiseen vaikuttamiseksi. Julkaisussa esitettyjä toimenpide-ehdotuksia on mietitty tarkkaan, ja asioita on jätetty myös tarkoituksella ehdottamatta. Tehdyistä ehdotuksista voidaan olla myös eri mieltä.

Tässä hetkessä lastensuojelua työnnetään useisiin eri suuntiin. Ylikorostuneen talous- ja turvallisuuspolitiikan ajassa halvimmat, yksinkertaisimmat ja kuriin perustuvat ratkaisuehdotukset tuntuvat monista houkuttelevilta. Yhteiskunnallinen haluttomuus ratkaista lastensuojelun työn-tekijä- ja resurssiongelmia määrittävät liikaa lastensuojelutyötä. Lastensuojelusta leikkaamista perustellaan pakolla, vaikka kyse on arvovalinnasta.

Yrityksistä huolimatta tulevaisuuden lastensuojelulle ei ole onnistuttu luomaan laajaa, yhteisesti jaettua visiota, joka määrittäisi ja ohjaisi lastensuojelun tutkimusta, kehittämistä ja käytännön työtä. Lastensuojelun tulevaisuutta määrittävinä tekijöinä nähdäänkin esimerkiksi talous ja muun palvelujärjestelmän kehittyminen, eikä se mitä lastensuojelun asiakkaat ja kentällä toimivat ihmiset toivovat lastensuojelulta.

Lasten suojeleminen nykyistä paremmin on kuitenkin täysin mahdollista. Lastensuojelun tulevaisuus on ainoastaan niin hyvä, kuin millaiseksi se pystytään kuvittelemaan. Lastensuojelun ammattilaisilla pitää olla eturintamassa rohkeutta vaatia lapsille sitä, mikä lapsille on parasta.

LÄHTEET

Eduskunnan oikeusasiamies (2024) EOAK Dnro 487/2024. <https://www.oikeusasiamies.fi/r/fi/ratkaisut/-/eoar/487/2023>

Haapala Maija, Kaijanen Milja, Minkkinen Minna & Westlund Onni (2023) Hatkassa Suomessa – Kohti kansallista tilannekuvaa lastensuojelun sijaishuollosta kadonneista lapsista. Pesäpuu ry. <https://pesapuu.fi/materiaalit/hatkassa-suomessa-kohti-kansallista-tilannekuvaa-lastensuojelun-sijais-huollosta-kadonneista-lapsista-raportti-2023>

Isoniemi Sami (2023) Luvaton poissaoleminen sijaishuoltopaikasta: Poliisin antama virka-apu lastensuojeluviranomaiselle vuonna 2020. Sosiaali- ja terveysministeriö. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/165140>

Isoniemi Sami (2019) Sijaishuoltopaikasta luvatta poistuminen ja sinne palaamatta jääminen poliisin lastensuojeluviranomaiselle antaman virka-avun näkökulmasta. Vaasan yliopisto, Acta Wasaensia 423. <https://osuva.uwasa.fi/handle/10024/8186>

Lapsiasiavaltuutetun toimisto (2022) Lapsiasiavaltuutetun kertomus eduskunnalle 2022. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/163787>

Lehtonen Irma & Telén Janne (2013) Hatkassa – Selvitys nuorten luvattomista poissaoloista ja sijaishuoltopaikkojen käytännöistä. Lastensuojelun Keskusliitto. <https://www.lskl.fi/julkaisut/hatkassa/>

Kekkonen Outi & Pekkarinen Elina (2024) Hatkassa lapsen silmin: Analyysi lastensuojelun sijaishuollosta luvatta poistuneiden lasten kyselytutkimuksesta. Lapsiasiavaltuutettu. <https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/handle/10024/165358>

Manelius Henna (2024) Pidäthän itsestäsi huolta. Lastensuojelulain 69 a § rajoitustoimenpiteet ja hatkassa olevan lapsen tehokas palauttaminen lastensuojelulaitokseen. Itä-Suomen yliopisto. <https://dspace.uef.fi/handle/123456789/32492>

Niemi Minna & Juuriala Eve (2024) Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL. <https://www.julkari.fi/handle/10024/149237>

RADAR (2021) Full Research Report Running Away: Drivers, Awareness, and Responses. Missing Children Europe. <https://missingchildreneurope.eu/?wpdmdl=2507>

Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL (2024) Tilastoraportti 19/2024. <https://www.julkari.fi/handle/10024/148992>

Utriainen Siiri & Eriksson Pia (2023) Terveyden ja hyvinvoinnin laitos THL. <https://www.julkari.fi/handle/10024/147195>

Rautavuo, Ville (2024) Välittääkö kukaan, jos vain häipyy: sijaishuoltopaikasta kadonneet lapset ja nuoret Helsingin Sanomissa vuosina 2013–2023. Centria-Ammattikorkeakoulu. <https://www.theseus.fi/handle/10024/861180>

www.hatkassa.fi (2024) Tarinoita hatkoilta. (Lainaukset)

**Tilannekuva lastensuojelun sijaishuoltopaikoista kadonneista lapsista
ja kansalliset toimenpide-ehdotukset**

Pesäpuu Ry 2024